

Paul Aron Sandfort (1930-2007)

Følgende beretning er baseret på uddrag af et interview med Paul Aron Sandfort i 2006

Om Paul Aron Sandfort

Da besættelsesmagten iværksætter 'jødeaktionen' i oktober 1943, forsøger Paul Aron Sandfort som tusindvis af andre jøder at flygte fra Danmark til Sverige. I lighed med mange jødiske flygtninge søger han til Nordsjælland for at komme over Øresund med en af de fiskerbåde, der hjælper jøder til det neutrale Sverige. Mens de venter på skibslejlighed, gemmer Paul og omkring 80 danske og herboende jøder sig sammen på loftet i en kirke i Gilleleje. Men nogen i lokalsamfundet afslører jødernes gemmested til besættelsesmagten, og flygtningene på loftet bliver taget til fange og senere deporteret til kz-lejren Theresienstadt i det nuværende Tjekkiet. Paul og flere medlemmer af hans familie er blandt dem, der bliver fanget og deporteret. På det tidspunkt er han 13 år.

Propaganda

"Kz-lejren Theresienstadt blev brugt som propaganda for at vise, at jøderne havde det godt. Derfor fik vi lov til at lave kunst, musik og teater. Tyskerne selv leverede instrumenter og noder, som ofte var stjålet fra jøderne. Jeg var selv med i orkestret sammen med voksne musikere, fordi jeg havde været i Tivoligarden og lært at spille trompet. Jeg var gode venner med en hollandsk trompetist, der hed Gokkes. En dag mødte jeg op til prøve, og næsten hele orkestret var væk, bortset fra nogle ganske få, og så dem der var danskere. Også Gokkes var væk. De var alle blevet sendt til Auschwitz. Jeg har skrevet et digt, der hedder *Afskeden*, til min hollandske ven."

Afskeden

*Du gik mod døden
tillidsfuld – bedrøvet
og dog, du vidste det ikke*

*Du pakked' det bedste, du havde
du pakked' det bedste, vi havde*

*Ved afskeden – forundret
spurgte du: Hvorfor græder du?
Jeg kunne ikke svare dig*

"Jeg var en af de få tilbage, der kunne spille trompet og overtog Gokkes plads i orkestret. Jeg spillede bl.a. med i børneoperaen "Brundibár". Den var vores lys i mørket. Med "Brundibár" kunne vi leve i en fantasiverden, hvor virkeligheden med lopper, sult og sygdom nærmest var en drøm."

Tomme senge

"At komme på transport betød at blive sendt videre fra Theresienstadt – ofte til Auschwitz. I Theresienstadt gik man altid rundt og var bange for de transportere, der afgik. Vi havde en idé om, hvad der skulle ske med dem, der kom i transport, men vi talte ikke om det. Sådan er det ofte. Ved ikke at tale om døden, kan man lade som om, den ikke eksisterer. Men man vidste det. Hvorfor skulle ellers alt bagagen sættes på en togvogn for sig selv og køres til Tyskland, mens menneskene blev kørt østpå?"

"En dag kom jeg ind på det drengeværelse, hvor jeg havde boet i over et år. Alle de andre børn skulle i transport – undtagen mig, fordi jeg kom fra Danmark. Den dag blev jeg sat til at spille for at underholde SS-officererne, mens de kommanderede ved transportafgangene. Jeg spillede, mens drengene blev sendt væk. Tilbage på værelset var der kun tomme senge. For nogle år siden skrev jeg et digt om denne dag – den 26. oktober 1944."

Den 26. oktober 1944

*Jeg ser mig omkring på de tomme senge
her lå toogfyrre levende drenge
indtil ordren kom: den ventede transport
nu skulle de bort*

*De blev kaldt op ved navn en efter en
toogfyrre par frysende spinkle ben
stillede op i en række med hver sin rygsæk
nu er de væk*

*Drenge der legede lo og skændtes
og græd når tanken om hjemmet tændtes
de ville jo leve, var fulde af længsel
i ghettoens fængsel*

*I nøgne fattige sække af strå
hvor drengene endnu til morgen lå
toogfyrre levende livsglade drenge
tomme senge*

Hjem til Danmark?

"Da vi fik indkaldelsen om, at vi skulle forlade Theresienstadt, var det en mærkelig oplevelse. For det havde jo altid været sådan, at transporterne førte til døden. Men nu fik vi at vide, at vi skulle hjem. Skulle vi tro på det eller ej? *Turde* vi tro på det? Kunne det virkelig passe, at helvedet i Theresienstadt var ovre? Man kunne jo aldrig vide, om det, tyskernes sagde, var rigtigt eller ej. Derfor var det farligt at tro på, at vi rent faktisk skulle hjem.

Da de hvide busser kom, tænkte vi igen: "Hvor kører de os hen? Mod Danmark?" Men vi kunne jo se, at det var danske og svenske busser, og at chaufførerne var svenske, så efterhånden begyndte vi at tro på det."

"Turen fra Theresienstadt forekom lidt som en drøm. Der var massive bombardementer i Berlin, og der lå vi i grøften og så hele byen opløst i ruiner om natten. Næste dag kørte vi videre."

"Det var fantastisk at krydse grænsen til Danmark, køre ind i Kruså og være på dansk jord igen. Endelige kunne vi rive den gule stjerne af, vi havde været tvunget til at bære i Theresienstadt. Den skamlet, der betød at man var en paria og lovløs. Jeg husker, at jeg også havde revet min stjerne af, men så tænkte jeg – selvom jeg kun var 14 år dengang – at jeg alligevel godt ville gemme sådan en. Så jeg tog en stjerne, der lå på bussens gulv op og har beholdt den lige siden. Jeg ved ikke, om det er min – jeg tror måske, at det er min mors eller en andens. Men jeg har gemt til den, og da mine børn blev store nok, viste jeg den til dem."

I sikkerhed i Sverige

"Så kørte vi op igennem Danmark og kom til Sverige den 18. april. Det var lidt af en skuffelse, for der skulle vi igen stå for os selv og blev igen bevogtet – denne gang af svenske soldater med bajonetter, og de var også utilnærmelige. Men denne gang kom vi da op og kørte i nogle almindelige passagertog – ikke i kreaturvogne eller godsvogne, som da vi blev deporteret fra Danmark. Så kom vi til en karantænelejr, og der var også pigtråd rundt om. Men det viste sig alligevel, at man godt kunne smutte ud, og at soldaterne ikke var farlige. Vi fik da også besøg af bekendte og familie, men de måtte ikke komme ind i lejren. Efter to uger der, hørte vi frihedsbudskabet i radioen. Derefter var vi en uge i Stockholm, og der fik jeg 200 svenske kroner, som jeg selv skulle bestemme over. Så jeg købte mig for første gang i mit liv en cykel. Den var rigtig flot, den havde jeg i mange år."

Livet efter krigen

"Folk spurgte meget lidt til, hvad jeg havde oplevet i Theresienstadt, og jeg fortalte meget lidt. De ville gerne høre noget, der var spændende, men så svarede jeg, at det ikke var særligt spændende. Sult, kulde, hårdt arbejde, det er ikke særlig spændende. En af mine

studiekammerater sagde en dag: "Det var vist et mindre behageligt sted". Og det var det jo. Men mere blev der sådan set ikke sagt."

"De første 40 år efter krigen, har jeg slet ikke ville høre tale om Theresienstadt. Jeg ville ikke engang høre "Brundibár" – altså børneoperaen – selvom jeg vidste, at man kunne låne den på biblioteket. Men som tiden gi, ændrede det sig. Og siden hen har jeg rejst rundt i verden med "Brundibár" og fået den opført på Det Kongelige Teater. Jeg har såmænd også lavet en dansk oversættelse af teksten og forsøgt i et par år at komme igennem med en dansk opførelse, men det lykkedes ikke. Jeg har også været rundt på skoler for at fortælle min historie, og jeg har især i Tyskland bemærket en interesse og en sympati, som jeg ikke finder i Danmark. De tyske unge stiller mange spørgsmål, hvilket nok skyldes, at de ikke har kunnet tale med deres forældre og bedsteforældre om krigen."